

КАЖЊАВАЊЕ НЕВЕРНЕ ЖЕНЕ

У

ЦРНОГОРСКОМ И ВИЗАНТИЈСКОМ ПРАВУ

Др Александар Соловјев

* * *

KAŽNJAVANJE NEVERNE ŽENE

У

CRNOGORSKOM I VIZANTIJSKOM PRAVU

Dr Aleksandar Solovjev

инв. бр.
547

КАЖЊАВАЊЕ НЕВЕРНЕ ЖЕНЕ

у

црногорском и византиском праву

Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке“ књ. XXX (XLVII),
бр. 6, јуни 1935 год.

БЕОГРАД
1935

КАЖЊАВАЊЕ НЕВЕРНЕ ЖЕНЕ

КАЖЊАВАЊЕ НЕВЕРНЕ ЖЕНЕ У ЦРНОГОРСКОМ И ВИЗАНТИСКОМ ПРАВУ

У описима црногорског обичајног права наводи се понекад и обичај да се у неким случајевима девојке и жене кажњавају суровом казном — отсецањем носа. Ову казну трпи жена, ухваћена или осумњичена у прељуби, и чак девојка која прекрши реч дату веренику.

На пр. А. Јовићевић каже; „ако вјереница одрекне се вјереника, вјереник се није могао друкчије осветити него да дјевојци откине нос макар да јој се чини дотакне носа“.¹⁾

Траг тог обичаја остао је у народним изрекама.

„Кад човјека свађе срамота, рече се „такло му се образа“, а за жену се рече „остала је без носа“ или „изгубила је нос“. Мајка узвикне, кад јој кћер падне у срамоту: „мој окидени носу!“²⁾

Из тих података видимо да је то отсецање носа увек у вези са кривичним делима против морала: прељуба, блуд, неверство веренице кажњавани су на тај страшни начин.

Још тачније податке о томе обичају доноси Ст. Лопичић у опису црногорског права пре год. 1851.

У случају да је неко затекао своју жену с неким у прилегу (inflanti) „често се у таквим приликама практиковало, ако не би убио овога кога је затекао са својом женом, да би њој откинуо нос те је сијеста отјерао, а њезина швалера није више ни тражио... И кидању носа у таквим случајевима није се нико противио па ни њезин род, већ је од сваког сматрало као правно дјело. Тиме се хтјело да се таква женска позна због браколомства и невјерства, да и служи осталим женама за примјер шта бива с онима које чине прељубу.“³⁾

Дакле овај писац даје и објашњење (вероватно народно): циљ казне је у овом случају — застрашење (генерална превенција).

Кратко спомиње исти обичај и д-р Илија Јелић: „У Црној Гори и Северној Арбанији прељубници је сечен нос а њен је сакривац поднадао под крвну освету, каогод да је

¹⁾ А. Јовићевић, *Ријечка Нахија*, Насеља VII (Б. 1911), стр. 674; томе додаје и примедбу: „Иста је срамота за жену: откинути нос или по њему ударена и забележена да се рана познаје“.

²⁾ А. Јовићевић, *ib.* 675.

³⁾ St. Lopčić, *Bitješke iz običajnog prava u staroj Crnoj Gori*, Zbornik za nar. život i običaje, sv. XXIV (Zagreb 1919), str. 277.

убиство извршио.⁴⁾ Исти писац наводи да је слична казна постојала код Мисираца и у Прохирону и у новели Лава Мудрог (по д-ру Чеди Митровићу⁵⁾), али не изводи из тог упоређења неке нарочите закључке.

У тако-званом Грбаљском статуту, који нам изгледа као запис обичајног права из прве пол. XIX века, налазимо чл. 12. „Која би жена по чистом свједочанству или очевидно учинила прељубу, да је свој муж отпусти ошишане главе, ферсана носа и без једнога уха.“ Види се да и Грбаљ у оно доба није далеко одмакао од сродне му Црне Горе.⁶⁾

Мало је чудновато што у чувеном Богишићевом зборнику народних обичаја нема ни речи о том обичају; ту празнину можемо објаснити тиме што, уколико је Богишић исцрпно обрадио грађанско (нарочито породично) право, утолико је мање места посветио кривичном праву. Сва кривична дела против морала скупио је у једно једино питање 328^о, на које је добио сасвим кратке и недовољне одговоре.⁷⁾

Међутим за време Научне експедиције г. 1933 Београдског универзитета (потпомогнуте из фонда Луке Ђеловића), при испитивању народних обичаја чули смо доста података о томе отсецању носа.

1) „Ако дјевојка учини кошиле и обједи неког момка (без разлога), објешени отсече јој нос и побегне“ (Грубан Л. и Арса III. 80 г. стар. Васојенића).

2) „Ако се вјереница удала за другог, ради тивања части вјереник се свети: тражи, ако је може снаћи, да јој откине нос или да убије пушком“ (кап. Перша М. — за Морачу).

3) „Ако је дјевојка претеновала, а други је уграби, отсечеће јој вјереник нос“ (кап. Гавро П. у Васојенићима).

4) „Ако дјевојка пође за другог (а већ је прстен дала), момак неће помирења и осечеће јој нос (био је случај у селу С. око Берана г. 1908)“

5) „Невјерство кажњава обично муж или вјереник — отсечеће нос“ (кап. Гавро П. у Васојенићима)

6) „Муж је могао да отсече нос невјерној жени. Г. 1864. изневјерила је мужа жена (која је прије тога добјегла из Лијеве Ријеке). Онда је брат мужа њој отсјекао нос, а муж је отјерао. — она се доцније преулаза. Није било освете. Него су се породице помирили и окумили“

7) „Пре 40 година је неки Тома Фил. Л. у Васојенићима својој невјерној жени отсјекао нос.“

⁴⁾ И. Јелић, *О браколомству с теориског и практичног гледишта*. Б. 1928, стр. 47.

⁵⁾ И. Јелић, н. д. 42, 44; уп. Чед. Митровић, *Сувишко невјерство*, Архив за правне науке XXIV (окт. 1923), стр. 169, 173-174. Ова писаца наводе и чл. 54 Душ. Зак., иако ту, вероватно, није реч о прељуби него о блуду властелинике-удовице; в. А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана* Ск. 1928, стр. 183.

⁶⁾ Разни чланци Вука витеза Врчевића, у Дубр. 1891, стр. 30; „*Pravdopozna*“ Zadar, 1851, br. 25 (од 13 септембра). О удани Вука Врчевића у постанку тог споменика в. А. Соловјев, *Грбаљска жупа и Грбаљски статут*, Год. Чумића, књ. XI. (1931), 18-41.

⁷⁾ в. В. Богдановић, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena*, Zagr. 1874, стр. 629-631. Прељуба није чак ни споменута у том питању; Злочини и преступљенија proti čudorednosti, као на пр. силовање дјевојака и жена, pederastia, пријевара дјевојака, јавна блудност, јесу ли строго кажњени?

8) „Један је вјереник (у селу С. око Берана) својој вјереници која је родила ванбрачно дијете, отсјекао нос; сам се није оженио и отишао два пута на Христов гроб; умро је г. 1932 у 55 години живота“.

Види се из тих података да је тај обичај био дубоко укорјењен у Црној Гори XIX века; нашао је и своје објашњење у духу прногорског чојства и мушке суровости: „узме јој нос зато што му је узела образ“, — увреда части, тог највећег блага, кажњава се трајним видљивим знаком.

Ако је ово објашњење довољно за етнографа, за правног историчара тек ту долази питање: откуд овај обичај, је ли он чисто прногорски, је ли он српски, је ли он словенски уопште?

Можемо одмах рећи да је казна отсецања носа сасвим непозната у старом словенском праву, као и готово све остале казне сакаћењем. Али одмах се намеће веза са византиским законодавством. Кривично право Еклоге (глава XVII) прописује отсецање носа у једанаест својих одредаба (чл. 23—28, 30—34) и то увек за кривична дела против морала: разне врсте блуда, родооскрвњење, прељуба, силовање кажњавају се том казном, која се примењује и на мушкарце и на жене и на девојке, као субјекте кривичних дела.⁸⁾

Ово су типичне оријенталске казне, о којима имамо података од најстаријих времена, — од Вавилона и Асирије. Већ у Хамурабијевом закону (око 1950 г. пре Хр.) налазимо читав низ казни с осакатом: кривцу се отсече језик, уво, рука, дојка, ископају се очи, али баш нема казне отсецања носа. Прељуба жене кажњава се по Хамур. закону смртном казном — бацањем у воду заједно са прељубником (чл. 129).

Ипак код Асираца, који су били још суровији од Вавилонаца, налазимо и отсецање носа, не само као мрварење заробљеника-непријатеља, него и као судску казну. Недавно пронађен фрагмент асирског законика (око г. 1400 пре Хр.) има доста одредаба које се тичу права женских. Ту се прељуба кажњава овако: ако је муж нашао жену in flagranti са прељубником, има право да обојицу убије без одговорности. Може и да обојицу доведе пред суд и да их тамо убије својом руком. Али ако хоће, може муж да *отсече нос својој жени*, а прељубника да кастрира и да унакази по лицу (чл. 15).⁹⁾

Осим тога у истом асирском закону налазимо отсецање носа као казну за неке врсте крађе. На пр. ако је удата жена нешто украла из туђе куће, муж плаћа казну и има право да јој отсече уши; ако не плаћа, покрадени има

⁸⁾ Zachariae v. Lingenthal, *Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, B. 1877, s. 309 f; C. A. Spulber, *L'Eclogue des Isauriens*, Cernauz 1929, p. 67 seq.

⁹⁾ J. Jellito, *Die peinlichen Strafen im Kriegs- und Rechtswesen der Babylonier und Assyrer*. Breslau 1911, s. 55.

право да отсече нос тој жени (чл. 5). Видимо да у асирском праву муж има потпуно право кажњавања жене смрћу, и да се отсецање носа прељубници јавља логично као замена смртне казне.¹⁰⁾

Сасвим сличну еволуцију налазимо и у мисирском праву. Досад нису пронађени никакви мисирски законици, и морамо се задовољити мршавим подацима понеких историчара. Ипак Диодор Сицилијански доноси податке баш о кажњавању неверне жене у Мисиру: у старо доба била би жена спаљивана али доцније кажњавала би се тим што се њој отсече нос.¹¹⁾

Интересантно је да у хетејским законима, где је исто реч о прељуби, нема осакаћивања (§ 197 и 198). Муж има право да убије оба прељубника, или ако он пред краљем опрашта својој жени, онда и краљ оставља у животу свог поданика (прељубника). Заиста, морамо помислити да се аријски утицај, који се осећа у хетејском језику, испољава и у томе што овај народ не воли казне сакаћењем.¹²⁾

Такве казне, типично оријенталске, познате су и Кинезима и Јапанцима.¹³⁾

Ове казне заснивају се на општој крволочности оријенталских народа, нарочито Асираца, који су са нарочитим задовољством мучили не само осуђенике, него и ратне заробљенике, и примењивали у рату све грозоте: отсецали су носеве, уши, усне, руке, ноге, ископавали су очи, драли кожу са живих људи, набијали на колац.¹⁴⁾ Циљ тих казни је — задовољење крвничког нагона и застрашивање: у рату застрашивање непријатеља (да се они предаду), у кривичном праву застрашивање друштва, да се кривична дела не понављају. Осим тога видимо у кривичном праву идеју грубог талиона као генезу казне с осакатом („око за око, зуб за зуб“, у Хамур. зак. чл. 196—200; исто у Мојсијевим законима), затим идеју симболичног талиона — кажњава се онај део тела који је највише згрешио (*peine expressive, anspiegelende Strafe*).

Међутим европском праву ове су казне туђе. Не налазимо их у германском праву (са ретким изузетцима), нема их ни у класичном римском праву¹⁵⁾. Званичном кривичном

¹⁰⁾ P. Koschaker, *Quellenkritische Untersuchungen zu den „altassyrischen Gesetzen“*, Leipzig 1921, s. 39-42.

¹¹⁾ A. du Bois, *Histoire du droit criminel des peuples anciens*, Paris 1845, p. 20, позива се на Diod. Sic IV. 7.

¹²⁾ G. Furlani, *Leggi d'Asia anteriore antica*, Roma 1929, p. 87; Stanisław Estreicher, *Najstarsze kodeksy prawne świata*, Rocznik Polskiej Akademji Umiejetności, Krak. 1932, str. 115 sl.

¹³⁾ Dareste, *Nouvelles études d'histoire de droit*, Paris 1902 p. 288 s.

¹⁴⁾ Jellitto, *наз. д. passim*.

¹⁵⁾ У германском праву можемо наћи неколико примера отсецања носа (у подацима Григорија Турског 8, 10, 18, 29; у *lex Visig.* XII, 3, 4; *lex Saut.* 27; *Gulading* 7, за роба који краде: в. *Ducange, Gloss. lat. III* 63; *Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer*, s. 708. У халитузарију Карла Великог г. 779 прописано је отсецање носа за крађивца у поврату; *Padeletti, Fontes juris italici*, p. 342.

праву римске републике биле су казне с осакатом сасвим туђе. Исто и квесторском поступку, и у доба принципата, и у доба царава.

Само у доба гоњења хришћана сретамо понекад и ове казне, али то је злоупотреба појединих властодржаца и то баш под оријенталским утицајем¹⁶⁾. Тако цар Максимијан „*facere parebat quae jam dudum in Orientis partibus fecerat, nam cum clementiam... profiteretur, occidi servos Dei vetuit, delibere iussit: itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel auriculae desecabantur*“¹⁷⁾. Осакаћивање се схвата као ублажавање смртне казне. Јасно се види да је Максимијан у Малој Азији примењивао оно што је раније научио „*in Orientis partibus*“, у Сирији и у Мисиру.

У Јустинијановим Новелама налазимо да је отсецање руку прописано за официјала који је неправедно тражио порез (*Nov. 17,8*) и за писца јеретичких књига (*Nov. 42,1*). Ипак исти Јустинијан прописује судијама у *Nov. 136,13* да буду обазриви и да не отсецају руке и ноге заједно, него да се ограниче на отсецање једног члана тела. Ово су једини случајеви осакате у Јустинијановом законодавству.

Али прође једва двеста година, и у Еклози г. 740 налазимо толико широко примењивање ових телесних казни (у 11 случајева — отсецање носа, у 1 — отсецање руке, у 1 — језика, у 1 — ископавање очију, у 1 — кастрацију). Овакво богатство оријенталских казни без сумње је знак варваризације римског права у Еклози и с правом је сматрано као доказ азијског утицаја на законодавство Исавраца.

Ипак се намеће питање: како је могао овај систем грубих казни, заснованих на принципу симболичног талиона, са циљевима одмазде и застрашивања, — да уђе у законик јеретичког цара који се сматрао за искреног хришћанина? Лав III је водио жестоку борбу за спиритуализацију хришћанства, он је прогласио своју Еклогу као законик мудрог и богобојећег цара, као зборник закона промењених у хуманијем духу (*εις τό φιλανθρωπιότερον*).

Који је циљ казне по схватањима тог „првог хришћанског зборника римског права“¹⁸⁾ Ако прочитамо предговор Еклоге, видимо да је цео прожет хришћанским духом, проткан цитатима из Светог Писма. Циљ је владаочев да пасе своје стадо и да га води спасењу (*σωτηρία*); у кривичном праву „благочастиви закони“ воде кривце праведној казни, исто као

¹⁶⁾ Само у војном праву налазимо отсецање руку за пребеглице и за шпијуне. *Mommsen, Römisches Strafrecht*, s. 982-983.

¹⁷⁾ *Mommsen, ib.* 983.

¹⁸⁾ Ово је израз енглеског преводноца и коментатора Еклоге. Е. Н. Freshfield, *A manual of Roman law, the Eclogae etc.* Cambridge 1926, p. XI.

и издвајању и поправци оних који имају природну склоност да врше зло (καὶ τὴν τῶν ἐπιρρεπῶς πρὸς τὸ πλημελεῖν διακειμένων ἀναστολήν καὶ διόρθωσιν). Не застрашивање, него елиминација и поправка — διόρθωσις — самих криваца, ово је узвишени циљ казне у Еклози благочастивог цара Лава. Како ипак могу томе циљу да служе жестоке, непоправљиве казне? Зар не би томе циљу боље служили затвор, прогонство, епитимије, него страшне казне које унакажују и озлојеђују кривца?

Да разумемо ово чудновато саживљавање хришћанских циљева са грубим оријенталским средствима, можемо да се послужимо једним готово непознатим закоником.

То је законик Хомерита (Химариота), једног народа из Јужне Арабије, из земље краљице Савске. Случајно је сачуван у житију св. мученика Аретаса (Ἀρεθᾶς), пуном историских података о политичким борбама тог народа почетком VI века.¹⁹⁾ Код тих Арабљана старо незнабоштво уступило је место јеврејском (после пропасти Јерусалима) и хришћанском утицају. Од доба Константина Великог почели су Химариоти да признају власт византиских царева. Око г. 523 неки Јенрејин Дунаан дочепао се власти и погубио хришћанског епископа Аретаса. Али онда је помоћу цара Јустина на престо постављен хришћанин Аврам, а за епископа доведен из Милана епископ Грегентије (Gregentius). Прва је брига њихова била, како вели житије, да се томе народу да хришћански законик; примљен на сабору, тај законик је важио вероватно до Мухамедова покрета. У томе законнику имамо чудновату мешавину хришћанских схватања, римско-византиских прописа и месних оријенталских обичаја. Утицај хришћанства осећа се у нарочитој бризи о јавном моралу, о цркви, о сиромасима, у многобројним цитатима из Св. Писма.

За нашу тему значајно је што се ту често наводе казне с осакатом, које нас у многоме потсећају на асиро-вавилонски систем. Отсецање језика, палаца, ногу, руку, ушију, жигосање усијаним гвожђем, чак спаљивање косе и браде живом човеку²⁰⁾ — ово је казни систем Химариота. За кривична дела против морала наилазимо на оригиналне казне, засноване на симболичном талиону.

У случају да је муж ухватио жену in flagranti, прељубник мора да буде кастриран, а жени се отсеца лева дојка (чл. 7)

¹⁹⁾ Ово значајно житије објавио је J. Fr. Boissonade, *Anecdota graeca*, v. V. Paris 1833 (ex cod. Coisl. 255). Законик који улази у житије, остао је незапажен у науци. Само је Dageste, *Nouvelles études*, III s. (P. 1911) написао доста кратак чланак о томе споменику.

²⁰⁾ Ово је српско *слуђење*, познато из Душ. Законика. Због ове подуларности покушали смо да објаснимо ту ретку српску казну утицајем вулгарног византиског права. А. Сол овјев, *Себров збор*, Архив правни, XXXIV (1928), стр. 173.

Мужу који изврши браколомство, прети се исто тако кастрацијом, али ако је жена вољна да му опрости, отсећи ће му се лево уво (чл. 8).

Жени која vara свога мужа, отсећи ће се лева дојка, или ако муж хоће да јој опрости, само једно уво (чл. 9).

Овај систем не слаже се потпуно са Еклогиним, јер ту нема баш отсецања носа. Али за нас је од важности, што су те казне пропраћене мотивацијом, која нам објашњава примање тих грубих казни у законик прожет искреним хришћанским стремљењима. У члану 7, кад је реч о кажњавању прељубника in flagranti, закон се позива на Христове речи: „Боље је, рече Господ, да један од удова твојих погине него ли цело тело твоје да буде бачено у пакао огњени.“²¹⁾

Ту је наведена, мало преиначена²²⁾ чувена изрека Христова из Беседе на гори (Ев. Мат. 5,29 и 30) којом прописује „ако те око (или рука) твоје саблажњава, ископај га и баци од себе.“ Ова Христова изрека направила је толики утисак на његове ученике, да је доноси и ап. Марко (Ев. Марк. 9, 43—48) готово истим речима (рука, нога, око), а ап. Матеј понављао је још једанпут на другом месту, говорећи о боравку Христову у Капернауму (Ев. Мат. 18, 8—9, опет рука, нога, око).

Христова изрека открива нам једно од најбољих основа његова учења: самоодрицање, одрицање од саблазни — ово је услов уласка у живот вечни. У томе самоодрицању човек мора бити готов на патње, на жртве — јер патња има моћ да очисти душу, да је препороди.

Моћ самоодрицања Христос је обележио снажним метафором: човек треба да буде готов да жртвује онај уд који га саблажњава, да буде изнад саблазни. Али многи су хришћани схватили ову изреку дословно: Христос је заповедао да се човек осакати ако је у опасности да греша. Отуд у житијама легенде о свецима који су мрцварили своје тело, који су се чак осакатили из љубави према Христу.²³⁾

Од овог буквалног тумачења Христових речи треба начинити још један корак, да се оправда и *казна* с осакатом. Ако је сам Господ заповедао да се човек мора осакатити ради царства небеског, ако отсецање руке или ноге јесте услов за испаштање, покајање и духовни препород, — онда и хришћанска власт, чији је задатак да води вернике спасењу,

²¹⁾ «Σταφύραι γὰρ, φρεῖν ὁ κήριος, ἵνα ἐν τῶν μελῶν σου ἀβλήσῃς ἐπιβλεῖν, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμα σου ἐκείδεν ἐν γέεννῃ πυρός».

²²⁾ Изгледа да је законодавац (еп. Грегентије) наводно Св. Писмо на памет.

²³⁾ На пр. св. Јован Посник (у Феникији) спаљивао је на огњу своју руку да избегне опасност од блуди. Минеја, 4 марта. уп. R. Pietnev, *L. Tolstoj's „Vater Sergij“*, Z. slav. Phil., X (1933), 114. — Познати су добровољни ушкопљеници у хришћанству, почев од Оригена.

има права да сакати грешнике, да их тим натера на испаштање, покајање и духовно поправљање.²⁴⁾

Тај логички скок учинили су први полу-дивљи фанатички хришћани-Арабљани. Страшне казне које су она познавали од старина као наследство асиро-вавилонских традиција, добиле су сад нову боју, нову садржину, хришћанско оправдање. Циљ отсецања уда није више задовољење кривичног нагона, није ни груби талион. На прво место ступа идеја симболичког талиона. Треба да се уништи онај уд који је довео кривца у грех; то се јасно види у чл. 7 закона Химариота. Али ово уништење треба да води грешника покајању и испаштању, да га сачува од пакла; патње на овом свету предуслов су небеске награде. Баш у кривичним делима против морала (прељуба, блуд) хришћанско источно право радо се служи осакатом.

Ова транспозиција оријенталских казни у област хришћанске сотериологије објашњава нам сад, зашто се Еклога на широко послужила осакатом у брзи за поправљање кривца. Само је Еклога нешто променила систем кажњавања кривичних дела против морала. Место грубог и варварског отсецања полног уда и дојке, она се служи нешто лакшом али видљивом казном — отсецања носа. Ипак принципен значај је исти — симболички талион. Лепота то је она саблазан која је прељубнице (или блуднице) увела у грех. Стога треба да се блудник унакази, да се уништи лепота његовог лица. Можемо ту наћи и нијансу генералне превенције — видљиво страшно унакажење служи и осталима као предострога, и нијансу индивидуалне превенције — унакажена лепота јамчи да грешник (или грешница) неће више постати објекат блудних жудњи. Али најјачи мотив у тој казни остаје ипак ригористична хришћанска мисао. Грешник (или грешница), са отсеченим носом, неће више чинити грех, вечито ће се кајати, тиме испаштати свој злочин и заслужити живот вечни после искреног покајања.²⁵⁾

Тим излагањем дотакли смо се једнога начелног питања — о сложености циљева казне. Једна иста казна може да има

²⁴⁾ Од свих истраживача византиског права једино је Фрешфилд рекао о казнама с осакатом: „It may seem difficult to reconcile these with the humane professions of Leo III, but it must be remembered that they replaced capital punishment, and were apparently adopted through a too literal rendering of such passages in the Bible as the 29th verse of the 5th chapter of the Gospel according to St. Matthew.“ E. H. Freshfield, *Ecloge*, p. 16.

²⁵⁾ Врло лепо говори о циљу казне Ј. Колеп: „Worauf es beruht dass der Gesamtorganismus der Menschheit dadurch in seinem Befinden gebessert wird, dass der einzelne Glied leidet? Die Lösung der Frage ist einfach und sicher; sie liegt in der sühnenden, reinigenden, ich möchte fast sagen, weihewollen Kraft des Schmerzes. Die grössten Religionen, und vor allen das Christentum, haben daher auch in dem Schmerze die weihewolle Erlösung gefunden, welche von aller Schuld des Daseins befreit.“ Joseph Kohler, *Das Wesen der Strafe*, Würzburg 1886, s. 6—7.

неколико циљева уједно; у зависности од епохе, од општих духовних схватања један од тих циљева може да избије на површину, док други остају као споредни²⁶⁾. Хришћанска црква је нарочито истакла искрено покајање и поправку кривца (којег увек сматра за *грешника*) као главни циљ казне.

Са тим објашњењем лакше нам је разумети, како је византиско право потпуно примило систем кажњавања сакажењем и сачувала га до краја царевине.

Тако на пр. Прохирон цара Василија, који је дошао у замену Еклоге (867-879), у своје кривичном праву мало се разликује од законика „безбожног иконоборца“, — кривична дела против морала опет се кажњавају у неколико случајева отсецањем носа. На пр. свака прељуба (39,45), блуд са калуђерицом (Proch. 39,62 = Ecl. 17,56), обљуба девојчице (Proch. ib. 66 и 67 = Ecl. ib. 30 и 31), брак у забрањеним степенима сродства (Pr. ib. 69 = Ecl. ib. 33-37). Тим кривичним делима Прохирон додаје још два: браколомство које удата жена учини са својим робом, и блуд који удовица учини са својим робом (Proch. ib. 43 et 44). Као што се зна, све кривичне одредбе Прохирона ушле су у Василике и важиле у начелу до пропасти Византије²⁷⁾.

Изгледа ипак да је у животу још постојало начело да се браколомци кажњавају и смрћу. Стога се хумани цар Лав VI Филозоф нашао побуђен да изда Новелу 32 (око г. 888-896) о кажњавању жене ухваћене in flagranti. Цар каже да су стари закони кажњавали њено дело смрћу (он мисли ту на Lex Julia de adulteriis у Дигестама), али да су доцнији закони хтели примити хуманију казну, „и пошто ми увек нагињемо хуманијем мишљењу, прописујемо казну доцнијих закона (Еклоге и Прохирона) — т. ј. отсецање носа. Осим тога муж има право да задржи женин мираз; а браколомница се шаље у манастир, да тамо, благодарени скрушености душе, покајање буде јој лакше“. Види се да цар-филозоф нарочито мисли на скрушеност и хришћанско покајање грешнице.

Из византиског права ове строге одредбе лако су нашле пут и у право покрштених Јужних Словена²⁸⁾. Тако најстарија бугарска правна компилација „Закон Судни људем“ (који припада добу кнеза Бориса или цара Симеона) нарочито се брине за кривично дело против морала. Тај правни зборник кажњава на пр. отсецањем носа и 15-годишњом епи-

²⁶⁾ Уоп. Tardé, *Les transformations du droit*, p. 15-21; P. Cuche, *Traité de science et de législation pénitentiaire*, Paris 1903, p. 2-12.

²⁷⁾ Све споменуте одредбе Прохирона ушле су у 37 главу LX књ. Василика, као продужење legis Juliae de adulteriis (72 Bas. LX, 37 до 80 Bas. eodem). Ушле су и од Константина Арменопола у његов чувени Хексабиблион г. 1345, која је имао снагу закона у Грчкој и у румунским кнежевинама до почетка XIX века.

²⁸⁾ Осим тога Лав Филозоф у Нов. 35 потврђује да се отмицари кажњавају отсецањем носа, батинањем и шишањем. C. A. Spilber, *Les Novelles de Léon le Sage*, Cernauzi 1934, p. 170 seq.

тимијом забрањен брак између кума и куме (ЗСЛ. чл. 7)²⁰⁾. Отсецањем носа кажњава и калуђера-блудника и онога ко би извршио блуд са туђом вереницом (ЗСЛ. чл. 6 и 11)²¹⁾. Бугарска компилација јасно указује своје изворе: епитимије су одређене „по црквеном закону“, а отсецање носа „по закону људском“ (lege humana), т. ј. по Еклози. Врло је значајна за словенска правна схватања ова чињеница: још у неколико чланова ЗСЛ. понавља кривичне диспозиције Еклозе, на пр. кажњава блуд туђом робинjom, силовање девојке, обљубу малолетне девојке, али док Еклога за ова кривична дела прописује отсецање носа, ЗСЛ. мења санкцију. Види се да је словенском менталитету сакаћење било туђе: од 7 одредби у којима Еклога прописује отсецање носа, ЗСЛ. сачувао је ту казну само у три случаја, — у осталим ју је ублажио. Ипак први је корак учињен; у осталом ауторитет Еклоге (преведене на словенски језик већ крајем IX века) и Прохирона морао је да постепено популаризује ту казну код Јужних Словена.

Томе је много допринело увођење Прохирона у састав Светосавске Крмчије (око г. 1219). Пошто је кажњавање кривичних дела против морала спадало у делокруг цркве, утицај византиског права морао је у тој области да се појача, ако узмемо у обзир нарочито поштовање црквених власти према Номоканону²²⁾.

Властарева Синтагма, која се увек налази испред Душанова Законика у старим рукописима српско-византиских закона, доноси у српском преводу главне одредбе о отсецању носа, у члановима а насловом „суд царски“. Отсецањем носа кажњавају се помагачи наоружаног отмицара (С. А-22 = Proch. 39, 40). Силовање девојке кажњава се губитком носа и трећег дела имовине (С. Г — 30 = Proch. ib. 66).²³⁾

Браколомници се кажњавају батинама, шишањем и отсецањем носа. После двогодишњег покајања које браколомница издржи у манастиру, муж има право да јој опрости и да је прими натраг, али може и да је отера (С. М — 3, 4 = Proch. ib. 45). Ако је муж нашао жену са љубавником „въ сплетени“ (in complexu), може да убије љубавника али не жену (С. М — 3, 6 = Proch. ib. 42).

Ове одредбе могле су да буду примењиване у Душановој царевини као „суд царски“. Али је Властар заборавио

²⁰⁾ Иста казна отсецања носа за брак између кума и куме налази се у Еклози XVII, 25 и у Прохирону XXXIX, 63.

²¹⁾ Иста казна у Еклози XVII, 32 и у Прохирону XXXIX, 62 и 68.

²²⁾ У Светосавском преводу Прохирона казна отсецања носа спомиње се у 12 одредаба XXXIX главе; најзначајнији су чл. 45 и 64, који јасно говоре да се том казном кажњавају неверна жена и њен сукривац.

²³⁾ У Потпуној Синтагми М. Властара налазимо и цитат из Новеле Лава Филозофа: „28 же (sic) носа отрѣзаніем прѣлюбодѣна и прѣлюбодѣицу мучити итд. (изд. ст. Новиков и Ва), стр. 398.

да унесе поједине важеће законе у своју збирку: није унео две одредбе Прохирона о силовању (Pr. ib. 67, 68) и још две о прељуби и блуду госпође са својим робом (Pr. ib. 43 44). Баш због тога Душанов Законик г. 1349, који иначе не дефинише ни блуд ни прељубу ни кривична дела против брака, доноси две одредбе — чл. 53 и 54. У члану 53 донете су пооштрене мере против силовања (и отмице?) у међусталешким односима. Властелину који силује владику (властелинку), прети се отсецањем носа и руку, исто као и себру који то учини према себарки.²⁴⁾

У чл. 54 прети се истим казнама владици (властелиној ћери или удовици), која учини блуд са својим подаником. У ту одредбу стопљена су два члана Прохирона, нешто промењена у сталешком духу. Видимо да је цар Душан потпуно усвојио систем византског кажњавања кривичних дела против морала — отсецањем носа. Сад нам је јасно порекло црногорског обичаја. И Прохирон у саставу Крмчије, и Синтагма и Душанов Законик били су извори права у српским земљама док је трајала самосталност. Али и после пропасти Иванбегове Зете ти зборница уживају велики углед, који се доказује њиховим преписивањем и прерађивањем.

Т. зв. Раваничка прерада Душанова законодавства (која је постала можда не у XVII, него већ у XV веку) сачувала је главне Синтагмине одредбе о кажњавању кривичних дела против морала, преневши их једним делом у сам Душанов Законик. Интересантно је ово: та прерада сачувала је претњу отсецањем носа за помагаче отмицара (и 86 ЗКЛ), за обљубу девојке (96 ДЗ Рав.), али за неверну жену каже се доста нејасно — „да примет казан и да се мучит јако блудница“, чл. 97 ДЗ.²⁵⁾ Ипак је у народни обичај дубоко ушло схватање да се неверна жена мора баш кажњавати отсецањем носа. Можда је томе допринела и нејасна редакција чл. 54 ДЗ. који у доцнијим прерадама гласи: „Ако ли жена блуд сатвори са својим човеком, да им се обома руке одсеку и нос да се уреже“.²⁶⁾ У тој преради где је „свој човек“ савсвим изгубио значај поданика, најлакше га је било схватити као „свога љубавника“.

Можда је и утицај Прохирона (закона градског) у саставу Крмчије био исто толико јак колико и утицај тих доцнијих прерада Душанова законодавства.²⁶⁾

²⁴⁾ А. Соловјев, *Законодавство*, стр. 179—185; и Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, II, Б. 1931, стр. 92.

²⁵⁾ Т. Флоринскиј, *Паматники законодательной дѣятельности Душана*, Киев 1888, Прил. стр. 74 и 93.

²⁶⁾ Т. Флоринскиј, *наз. д. Прил.* стр. 40 и 79.

²⁷⁾ Нарочито од г. 1653, кад је Светосавка Крмчија, штампана у Москви, почела да долази из Балкан у много примерака. Ту се казна отсецања носа за прељубу и друга кривична дела против морала наводи у 12 одредаба „Закон Гградског“ (шт. Крмчија, II, л. 164-168).

Интересантна је ипак примитивизација правних одредаба у црногорским обичајима. И византиско и Душаново законодавство прети отсецањем носа подједнако и мушкарцима и женама за кривична дела против морала; црногорски обичај ограничава ту казну само на жену. Византиски и српски закони схватили су отсецање носа као јавну казну, извршену од судских органа: црногорски обичај препушта ту казну мужу, у вези са нестанком државне и судске власти у Зети. Тиме се црногорско обичајно право бесвесно приближава своме праизвору — асировавилонским прописима, по којима је мужу допуштено да кажњава своју жену и смрћу и отсецањем носа и ушију.

У вези са том примитивизацијом правног живота у обичајном праву губи се црквено обојење — покајање као циљ казне, и на прво место ступа опет одмазда, задовољење повређеног поноса, и застрашење као циљеви казне.

Ипак нешто од хришћанских схватања остаје у томе што се ова казна ограничава само на једну врсту кривичних дела — против морала, и то не само на неверство у браку него чак и на неверство веренице. Црногорско обичајно право сачувало је ригористичко схватање византиске цркве, да је веридба исто значајна као и брак, да се неверство веренице изједначује са неверством удате жене, и да се част веренице штити исто толико као и част женина.